

บทที่ 4 ญาณวิทยา

- 4.1 ความหมายของญาณวิทยา
- 4.2 ทฤษฎีบ่อเกิดของความรู้
 - เหตุผลนิยม (Rationalism)
 - ประจักษ์นิยม (Empiricism)
 - เพทนาการนิยม (Sensationism)
 - อนุমানนิยม (Apriorism)
 - อัจฉนคติญาณนิยม (Intuitionism)
- 4.3 ทฤษฎีธรรมชาติของความรู้
 - จิตนิยม (Idealism)
 - สัจนิยม (Realism)
 - ปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

บทที่ 4

ญาณวิทยา (Epistemology)

4.1 ความหมายของญาณวิทยา

ญาณวิทยา เป็นคำแปลของคำว่า Epistemology ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยรูปแบบของความรู้ พัฒนาการ และขอบเขตของความรู้ ญาณวิทยาตามศัพท์หมายความว่า ศาสตร์แห่งความรู้ (Science of knowledge) เป็นคำที่ประกอบขึ้นด้วย คำ 2 คำ คือ Episteme ซึ่งหมายความว่า ความรู้กับคำว่า Logos ซึ่งมีความหมายว่าศาสตร์ ญาณวิทยามีลักษณะเหมือนกับจิตวิทยา (ว่าด้วยการรับรู้) ประการหนึ่งคือ เป็นศาสตร์ที่ไม่พูดถึงหน้าที่ของความรู้ ฉะนั้นจึงทำหน้าที่ไม่เหมือนกับตรรกศาสตร์ (ว่าด้วยความจริงของความรู้) สาระสำคัญของญาณวิทยาก็คือ ศึกษาเรื่องกำเนิดความรู้ เนื้อหาของญาณวิทยาก็คือ การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการ วิธีการ วัตถุประสงค์ ลักษณะ เงื่อนไข ความมีเหตุผล และความคลาดเคลื่อนของความรู้ ผู้รู้บางท่านกล่าวว่าความจริงแล้วญาณวิทยาเป็นการ “อภิปรายปัญหาเกี่ยวกับความรู้ในแง่ปรัชญา” โดยเอาวิธีการของปรัชญาคือ วิธีนิรนัย วิธีอุปนัย วิธีวิเคราะห์ และวิธีสังเคราะห์ มาใช้ในการอภิปรายปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนั่นเอง และมีทัศนะแบบปรัชญา คือ เป็นอิสระ ใจกว้าง ใคร่ตรวจอย่างไม่ลดละโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานคือ ประสบการณ์และการคิดหาเหตุผล ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้ทางญาณวิทยา คือ เหตุผลนิยม (Rationalism) ประจักษ์นิยม (Empiricism) เพศนาการนิยม (Sensationism) อนุมานนิยม (Apriorism) ทัศน์ตักญาณนิยม (Intuitionism) และทฤษฎีธรรมชาติของความรู้ คือ จิตนิยม (Idealism) สัจนิยม (Realism) ปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

4.2 ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้

1. เหตุผลนิยม (Rationalism)

กลุ่มเหตุผลนิยม เชื่อว่า ความรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่มิมีมาแต่กำเนิดเป็นความรู้ชนิดติดตัวมนุษย์มาและมีลักษณะเป็นเหตุผล กลุ่มเหตุผลนิยมนี้กล่าวว่า ความรู้เกิดจากเหตุผล เดการ์ตนักปรัชญาคนแรกของกลุ่มเหตุผลนิยมนี้กล่าวว่า เหตุผลเกิดจากสัญชาตญาณที่มีอยู่ใน

มนุษย์ทุกคน เป็นสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้ ไว้แก่มนุษย์ทุกคน กลุ่มเหตุผลนิยมนี้มีหลักการขั้นพื้นฐาน ดังนี้ (ศรีธัญย์ วงศ์คำจันทร์, มปป. : 156)

1. เหตุผลนิยมเชื่อว่า เหตุผลเป็นอิสระจากประสาทสัมผัส เหตุผลทำให้สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง เหตุผลสามารถใช้ได้ในทางคณิตศาสตร์ในขณะที่เดียวกันก็ใช้ได้ในทางปรัชญาเช่นกัน ดังนั้นวิธีของกลุ่มเหตุผลนิยมจึงเรียกว่าวิธีการทางคณิตศาสตร์

2. เหตุผลนิยมปฏิเสธความรู้ทางประสบการณ์ ทางประสาทสัมผัส เพราะถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทำให้คนหลงผิดได้ ดังนั้นจึงไม่สามารถใช้เป็นแนวทางแห่งความรู้ได้

3. ความรู้เป็นสิ่งที่มิมีมาแต่กำเนิด ความรู้เกิดจากความคิดหรือเหตุผลเพียงอย่างเดียว และความรู้ที่เกิดจากเหตุผลนี้เป็นความรู้ที่แน่นอน เป็นความรู้ที่เป็นจริงทางคณิตศาสตร์ เป็นความรู้ที่เป็นภายในและเป็นสากล

นักปรัชญาที่สำคัญของกลุ่มเหตุผลนิยมมีหลายท่านด้วยกัน เช่น เดการ์ต สปิโนซ่า และไลบ์นิซ เป็นต้น

เรเน เดการ์ต (Rene Descartes) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสถือว่าการคิดหาเหตุผลเท่านั้นเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง เพราะเขาเป็นผู้สงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง แต่การคิดหาเหตุผลช่วยให้เขาสิ้นความสงสัยได้ การคิดหาเหตุผลของเขาเป็นแบบอนุমান (คาดคะเนตามหลักเหตุผล) ตามหลักตรรกวิทยา ซึ่งต้องมีประพจน์ (ข้อเสนอ) เหตุที่ถูกต้องแน่นอน ผลสรุปจึงจะถูกต้อง และถ้าประพจน์เหตุผิด ผลสรุปก็ย่อมผิดไปด้วย เนื่องจากเดการ์ตเชื่อว่าญาณเป็นพิเศษในวิชาเรขาคณิต ซึ่งถือว่าสัจพจน์ (Axiom) และคำนิยาม (definition) ในวิชาเรขาคณิตเป็นจริงโดยไม่ต้องพิสูจน์ จึงได้พยายามสร้างหลักการในวิชาปรัชญาทำนองเดียวกันว่าจะต้องมีความจริงมูลฐานทำนองเดียวกัน เขาก็ได้พบว่าความคิดติดตัว (innate idea) เท่านั้นที่เป็นจริงโดยไม่ต้องพิสูจน์เหมือนสัจพจน์ และคำนิยามความคิดติดตัวเป็นสิ่งที่พระเจ้ามอบให้แก่ทุกคนโดยกำเนิดมีหลายอย่าง เช่น ความคิดเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผล (causality) ความคิดกับความไม่สิ้นสุด (infinity) ความคิดเกี่ยวกับความเป็นนิรันดร์ (eternity) ความคิดเกี่ยวกับสิ่งสัมบูรณ์ (the Absolute) เป็นต้น (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, 2520 : 110)

สปิโนซ่า (Spinoza) เป็นผู้พัฒนาลัทธิเหตุผลนิยมต่อจากเดการ์ต สปิโนซ่าคิดแบบสมัยใหม่ คือ อาศัยหลักเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์เป็นหลักสปิโนซ่า ใช้วิธีคิดโดยมีลักษณะ

ไปทางรหัสนิยม (Mystic) ผสมกับศรัทธาอย่างเต็มคำในพระเจ้า เดการ์ตได้พยายามทำปรัชญาให้มีรูปแบบที่แน่นอนโดยอาศัยหลักทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสปีโนซาก็ยอมรับวิธีดังกล่าว ตัวอย่างเช่นในเรื่อง Ethics (จริยศาสตร์) สปีโนซาใช้วิธีการของเรขาคณิตคือเริ่มต้นด้วยการให้บทนิยามอันแน่นอนแล้วก็ให้สัจพจน์ (Axiom) ที่มีความแจ่มชัดในตัว จากนั้นจึงวางหลักอันเป็นบทพิสูจน์ (theorem) สปีโนซามีความเชื่อมั่นในเหตุผลเช่นเดียวกับเดการ์ต และถือว่าความจริงสามารถรู้ได้โดยเหตุผล เพราะว่าสิ่งที่จริงมีลักษณะเป็นเหตุผล โดยเชื่อว่าไม่มีอะไรที่เหตุผลจะเข้าใจไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรือความจริงขั้นสุด และแม้แต่พระเจ้ายังอาศัยความมีเหตุผลในการสร้างโลก ทศนะดังกล่าวนี้ทำให้เหตุผลนิยมของสปีโนซากลายเป็นรหัสนิยม (สุเขาวนั พLOYขุม, 2538 : 106)

ไลบ์นิซ (Leibniz) เป็นนักเหตุผลนิยมที่มีความเชื่อในเรื่องความคิดติดตัว (Innate idea) ไลบ์นิซได้กล่าวว่าไม่มีอะไรอยู่ในวุฒิปัญญานอกจากวุฒิปัญญาเท่านั้น และได้กล่าวสรุปว่าเนื่องจากความคิดติดตัวทั้งปวงมีพร้อมอยู่ในจิตใจของเราแล้ว ฉะนั้นจึงไม่มีความรู้อันใดที่จะอ้างได้ว่าเราได้มา (จากภายนอก) เขาเชื่อว่าจิตมนุษย์กระทำการอยู่เสมอแม้อยู่ในสภาพที่ไม่มีความรู้ ขณะไร้สติและขณะหลับ ในที่สุดความคิดติดตัวก็จะปรากฏออกมาในจิตมนุษย์โดยอาศัยการกระทำการของวุฒิปัญญา (สุเขาวนั พLOYขุม, 2538 : 107)

2. ประจักษ์นิยม (Empiricism)

นักปรัชญากลุ่มนี้มีความเชื่อว่า ประสบการณ์ประจักษ์เท่านั้นที่เป็นบ่อเกิดของความรู้ บุคคลสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น วิธีการคิดดังกล่าวนี้เรียกว่าประจักษ์นิยม (สุเขาวนั พLOYขุม, 2538 : 100)

กลุ่มประจักษ์นิยม มีหลักการขั้นพื้นฐาน (ศรีฉวี วงศ์คำจันทร์, มปป. : 158)

1. กลุ่มประจักษ์นิยมถือว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
2. กลุ่มประจักษ์นิยมปฏิเสธความคิดติดตัวมาแต่กำเนิดว่าเป็นสิ่งไม่จริง
3. กลุ่มประจักษ์นิยมเชื่อว่า เหตุผลมิใช่แหล่งเกิดแห่งความรู้ เพราะถ้าไม่มีหลักการขั้นต้นของประสบการณ์แล้วเหตุผลก็คือแนวคิดเท่านั้น
4. กลุ่มประจักษ์นิยมเชื่อว่าผัสสะเป็นบ่อเกิดของความรู้

5. กลุ่มประจักษ์นิยมเชื่อว่า ความรู้ต้องสามารถพิสูจน์และต้องเป็นความรู้เกี่ยวกับวัตถุภายนอก

นักปรัชญาที่สำคัญของกลุ่มประจักษ์นิยมมีหลายท่านด้วยกัน เช่น ล็อก เบริคเลย์ ฮิวม์ เป็นต้น

จอห์น ล็อก (John Locke) เป็นนักปรัชญาสมัยใหม่ชาวอังกฤษ เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส แต่ก็ไม่ปฏิเสธการคิด หาเหตุผลเสียเลยที่เดียวเพียงแต่ถือว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสจะต้องมีความสำคัญกว่า เพราะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นก่อน ล็อกอธิบายกระบวนการเกิดความรู้ว่า ขณะที่เราประสบสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่นั้น สิ่งที่เรารับรู้โดยตรงคือ จิตภาพ (Idea) ของเราเอง ส่วนวัตถุภายนอกนั้นเรารับรู้มาโดยอ้อม กล่าวคือ เมื่อเราเห็นดอกไม้ หมายความว่า แสงจากดอกไม้มันวิ่งมาเข้าประสาทตาของเราให้ตื่นตัวแล้วความตื่นตัวนี้วิ่งไปตามประสาทสู่สมองส่วนที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเห็นซึ่งจะเกิดปฏิกิริยาขึ้นในสมองเป็นเรื่องของสสารทั้งสิ้น การประจักษ์คือ การเห็นยังไม่เกิดเพราะการเห็นเป็นปรากฏการณ์ทางจิต ซึ่งเกิดในห้วงแห่งความรู้สึก (Consciousness) ล็อกอธิบายว่า สมองเปรียบเสมือนห้องมืด มีฉากรับภาพอยู่ภายใน ซึ่งเปรียบเสมือนห้วงแห่งสติญาณเมื่อเกิดปฏิกิริยา สติญาณก็ปรากฏภาพดอกไม้ขึ้น ซึ่งเป็นตัวแทนของดอกไม้ที่มากกระทบประสาทตา ภาพตัวแทนนี้แหละที่จิตรับรู้จึงเรียกว่า การรับรู้ตัวแทน (Representationalism) ซึ่งถือว่าสิ่งที่จิตรับรู้โดยตรงนั้นไม่ใช่ดอกไม้จริง ๆ เป็นแค่เพียงภาพหรือตัวแทนของดอกไม้เรียกว่าจิตภาพ (Idea) ฉะนั้นตามที่สนะของล็อกนี้จะเห็นได้ชัดว่าในการรับรู้ครั้งหนึ่งเราต้องยอมรับว่ามีปัจจัยอยู่ 3 ประการคือ มีสิ่งภายนอกตัวเรา มีจิตภาพ และมีจิตของเราเอง แต่เบริคเลย์ศิษย์ของล็อกได้ท้วงติงว่ามีเพียง 2 ประการคือ จิตกับ จิตภาพเท่านั้น ส่วนสิ่งภายนอกนั้นไม่มี เพราะจิตของเราไม่ได้รับรู้มันเลย สิ่งที่เรารับรู้เป็นเพียงภาพตัวแทน ซึ่งไม่มีมาตรการที่จะตัดสินว่าเป็นอันเดียวกับสิ่งภายนอกนั้นหรือไม่ (วิทช์ วิททเวทซ์, 2518 : 72-73)

ล็อกให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ว่าเป็นที่มาของความรู้ และเขาได้แบ่งความรู้ออกเป็น 5 ประการคือ

1. Intuitive Knowledge รู้ทันทีเมื่อเข้าใจคำพูด ไม่ต้องการความจริงอื่นมาสนับสนุน เช่น ขาวไม่ดำ กกลมไม่เหลี่ยม 3 มากกว่า 2 ใช้เป็น postulates สำหรับพิสูจน์ข้อความอื่นได้

2. Demonstrative knowledge รู้ด้วยอาศัยการพิสูจน์ด้วยความจริงที่ง่ายกว่า และที่ยอมรับแล้ว เช่น การพิสูจน์เรขาคณิต

3. Sensitive knowledge รู้ของเฉพาะหน่วยด้วยประสบการณ์ทางประสาท เช่น เห็นดอกไม้ดอกนี้ ค่ำพบโต๊ะตัวนี้ เป็นต้น

4. Probable knowledge ความรู้ที่มีประโยชน์แต่ยังพิสูจน์ให้แน่นอนไม่ได้ และยังไม่มีการยืนยันโดยตรง ยอมรับไว้เป็นสมมติฐาน เช่น การตั้งคู่ของโลก เป็นต้น

5. Revelation ความรู้ทางศาสนาโดยเฉพาะเป็นเรื่องความเชื่อ (Faith) อันมีพยานหลักฐานว่ามาจากพระเป็นเจ้า เผยแสดงให้ทราบ (กิริติ บุญเจือ, 2512 : 134)

จอร์จ เบริคเลย์ (George Berkeley) เป็นนักประจักษ์นิยมที่มีความเห็นเช่นเดียวกับลોકเป็นส่วนใหญ่ แต่มีความเห็นไม่เหมือนกับลอคในเรื่องของคุณสมบัติของวัตถุ คือ ลอคกล่าวว่า คุณสมบัติปฐมภูมิของวัตถุไม่เปลี่ยนแปลง แต่คุณสมบัติทุติยภูมิเปลี่ยนแปลง ส่วนเบริคเลย์กล่าวว่า คุณสมบัติของวัตถุทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ วัตถุขึ้นเดียวกัน ถ้ามองในที่ไกลจะเห็นว่าเล็ก มองในที่ใกล้จะเห็นว่าใหญ่ หรือคนหนึ่งยกรู้สึกหนักมาก แต่อีกคนหนึ่งยกรู้สึกไม่หนัก แสดงให้เห็นว่า คุณสมบัติปฐมภูมิของวัตถุเปลี่ยนแปลงไปขึ้นอยู่กับบุคคลและสถานที่ เป็นต้น เช่นเดียวกันกับคุณสมบัติทุติยภูมิที่คนเรามองเห็นแตกต่างกัน เบริคเลย์ กล่าวว่า พระเจ้าเป็นผู้ใส่แนวความคิดเข้าไปสู่จิตใจของเรา และพระองค์ก่อให้เกิดการรับรู้หมายความว่า มนุษย์รับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้โดยพระเจ้า (สรณีย์ วงศ์คำจันทร์, มปป. : 159-160)

เดวิด ฮิวม์ (David Hume) เป็นนักประจักษ์นิยมคนสุดท้าย ฮิวม์เชื่อว่าความรู้ทุกอย่างที่ไม่ผ่านประสาทสัมผัสล้วนแต่เป็นโมฆะทั้งสิ้น และจิตมีสถานะเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏจากการรวมตัวของความคิด ความเจ็บปวด ความอยาก เหล่านี้เป็นต้น ที่กล่าวมานี้จึงเป็นการปฏิเสธว่าจิตไม่มีอยู่ ต่อมาทัศนะของฮิวม์ได้กลายมาเป็นเพนทนาการนิยม

3. เพนทนาการนิยม (Sensationism) ได้รับการปรับปรุงมาจากประจักษ์นิยมของลอคมาเป็นเพนทนาการโดยนักปรัชญาชื่อ เดวิด ฮิวม์ ฮิวม์กล่าวว่าความรู้ทุกอย่างเกิดจากความตรงตรา และความคิด ความคิดคือการถ่ายแบบที่เลื่อนกลางของความตรงตรา หรือจินตภาพ ความตรงตราคือสัญชาตญาณที่ตื่นตัว ความตรงตราแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ ความตรงตราที่เกิดจากการรับรู้ภายนอกกับความตรงตราที่เกิดจากมโนภาพ หรือการรับรู้ภายในจิต ฮิวม์กล่าวว่า “การ

รับรู้ทั้งปวงของจิตมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ชนิดที่ต่างกันคือ ความจริงตราและความคิด ความแตกต่างอยู่ที่ระดับของความแรงและความตื่นตัว การรับรู้ที่เข้าไปกระทบจิตอย่างแรงมาก เรียกว่า “ความจริงตรา” ซึ่งหมายถึง เพทนาการ กิเลส และอาเวคของเรา คำว่า “ความคิด หมายถึง จินตภาพหรือการถ่ายแบบสิ่งเหล่านั้นที่ปรากฏอย่างเลื่อนลอยในการคิดและการหาเหตุผล เพทนาการไม่ได้เกิดขึ้นจากสสาร พลังหรืออำนาจที่เป็นเหตุสร้างผล เพราะพลังหรืออำนาจนั้นเรารับรู้ไม่ได้ ในที่สุดไฟลุกไหม้ทำให้รู้สึกร้อนด้วยเพทนาการทางกาย เมื่อเห็นไฟลุกไหม้เราจะรู้สึกว่าไฟร้อนอยู่เสมอโดยไม่ผันแปร เหตุคือสิ่งที่มีมาก่อนอย่างไม่ผันแปร และผลคือสิ่งที่ติดตามมาอย่างไม่ผันแปร ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างเหตุและผล เราจึงไม่สามารถหาเหตุผลว่า สสารเป็นเหตุแห่งเพทนาการ เราไม่มีความจริงตราเกี่ยวกับสสาร สสารจึงไม่มีอยู่ สิ่งที่เราเรียกว่า สสารคือเพทนาการชุดหนึ่ง สสารที่ต่างกันคือเพทนาการที่ต่างกันนี้ แสดงว่าอิวิมปฏิเสหความมีอยู่ของสสาร ไม่มีจิตวิญญาน หรืออัตตา สิ่งที่เราเรียกว่าจิตคือ ความคิด ความรู้สึก และเจตนา เพราะเราไม่มีความจริงตรากับสิ่งเหล่านี้ ในเรื่องพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าก็ไม่มีเช่นกัน เพราะพิสุจน์ไม่ได้ ความคิดเรื่องพระเจ้าเป็นเจ้าคนสร้างขึ้น ฉะนั้นอิวิมจึงยอมรับเพียงความจริงบางอย่างเท่านั้นและไม่แน่นอน ซึ่งได้จากประสบการณ์และเราไม่สามารถก้าวเลยเพทนาการไปสู่ความแท้จริงภายนอก เพทนาการได้ (บุญมี แท่นแก้ว, 2529 : 110-111)

4. อนุমান (Apriorism) เกิดจากความพยายามเอาพวกเหตุผลนิยม กับ ประจักษ์นิยมรวมเข้าด้วยกัน นักปรัชญาที่มีความพยายามในเรื่องดังกล่าวนี้คือ อิมมานูเอล คานท์ ซึ่งเป็นนักเหตุผลนิยม คานท์ได้พิจารณาเห็นว่า ลัทธิประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยมต่างมีความบกพร่องด้วยกัน และแต่ละปรัชญาได้ทำลายสิ่งที่คานท์ รักและเชิดชูด้วยกัน กล่าวคือ พวกประจักษ์นิยมมอบหมายมาตรการความจริงให้กับผัสสะจนเกินไป จนกระทั่งปฏิเสธ กฎเกณฑ์ของคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ส่วนผลเหตุผลนิยมก็มอบความเชื่อให้ปัญญาจนเกินไปจนกระทั่งปฏิเสธพื้นฐานทางศาสนาและศีลธรรม ซึ่งอันที่จริงแล้วคานท์เห็นว่าทฤษฎีของพวกประจักษ์นิยม ไม่เพียงพอที่จะอธิบายความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้ และทฤษฎีของพวกเหตุผลนิยมก็ไม่เพียงพอที่จะอธิบายความจริงเช่นเดียวกัน คานท์คิดว่าจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีทางปรัชญาขึ้นมาใหม่เพื่ออธิบายความจริงและฐานะของคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศาสนา และศีลธรรมให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ดังนั้นคานท์จึงตั้งหน้าที่จะสร้างทฤษฎีขึ้นมาใหม่ โดยใช้ให้เห็นความ

บทประพันธ์ของปรัชญาทั้งสองซึ่งเป็นการปฏิรูปเนื้อหาปรัชญาอย่างสำคัญ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อและมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในปรัชญาของศตวรรษที่ 19 ปรัชญาของคานท์มีลักษณะเป็นปรัชญาเชิงวิจารณ์ (The critical Philosophy) โดยสร้างหลักการวิจารณ์ขึ้น 3 อย่าง ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของปรัชญาคานท์คือ หลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ (The critical of pure Reason) หลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลปฏิบัติ (The critical of practical Reason) และหลักการวิจารณ์ด้วยเหตุผลในทางสุนทรียภาพ (The Critical of judgment)

คานท์เชื่อว่าโลกของเราเป็นเพียงปรากฏการณ์อันหนึ่ง โลกของปรากฏการณ์นี้เป็นวัตถุแห่งความรู้ของเรา เราไม่รู้ความจริงใด ๆ ที่อยู่ภายนอกโลกแห่งปรากฏการณ์นี้ได้ จุดมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ก็เพื่อจะค้นหากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของโลกของปรากฏการณ์นี้ ในการค้นคว้าทางญาณวิทยาของคานท์ ความรู้เช่นเดียวกับสือล เบริคเลย์ และฮิวม์ คานท์ได้แยกลักษณะพื้นฐานสองประการของประสบการณ์คือ ผัสสะและมโนภาพหรือความเข้าใจโดยกล่าวว่าผัสสะมีรากฐานมาจากประสบการณ์ ส่วนมโนภาพมีรากฐานมาจากเหตุผลหรือปัญญา (intellect) คานท์เห็นด้วยกับฝ่ายประจักษ์นิยมที่ว่า ไม่มีความรู้ใดที่จะอยู่นอกเหนือจากผัสสะ แต่คานท์ก็ขัดแย้งกับฝ่ายประจักษ์นิยม โดยกล่าวว่าเพียงผัสสะอย่างเดียวก็ไม่อาจสร้างประสบการณ์และความรู้ของเราขึ้นมาได้ เราเองต่างหากที่ให้ความหมายแก่ประสบการณ์ คานท์กล่าวว่ามโนภาพถ้าปราศจากการรับรู้ทางผัสสะแล้วก็ว่างเปล่า การรับรู้ทางผัสสะถ้าปราศจากมโนภาพก็กลายเป็นความบอด คานท์ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ความรู้ที่มีบ่อเกิดจากประสบการณ์ (A priori knowledge)
2. ความรู้ที่มีบ่อเกิดมาจากปัญญาหรือความคิดของมนุษย์เอง (A priori knowledge) คานท์ได้แบ่งความรู้ประเภทที่ 2 ออกเป็น

1) Analytic knowledge คือความรู้ที่ได้มาจากความคิด แต่ไม่ได้ให้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นจากเดิม เช่น สี่เหลี่ยมจตุรัส ได้มาจากความคิด ความเข้าใจ ไม่ได้มาจากประสบการณ์

2) Synthetic knowledge คือความรู้ที่ได้มาจากความคิดแต่ให้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นจากเดิม ความรู้ชนิดนี้หาได้จากคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

คานท์อธิบายความรู้ที่ได้มาโดยประสบการณ์ว่าเป็นความรู้เฉพาะหน่วย (particulars) ไม่สากลและจำเป็น ส่วนความรู้ที่ได้มาด้วยความคิด (innate ideas เป็นความรู้ที่สากลและจำเป็น) (เคื่อน คำดี, 2526 : 125-129)

5. อัจฉลิกญาณนิยม (Intuitionism)

นักปรัชญากลุ่มนี้เป็นนักปรัชญาที่ปฏิเสธเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยม และเชื่อว่าอัจฉลิกญาณเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่เป็นวิธีการ ได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้อง อัจฉลิกญาณหมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเอง กล่าวคือ เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหนึ่งขึ้นโดยทันทีทันใด เป็นความรู้ที่สว่างแวบขึ้นในความคิด และทำให้เราเข้าใจเรื่องนั้นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น นิวตัน (Isaac Newton) เห็นลูกแอปเปิ้ลหล่นลงมา ทำให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจขึ้นมาทันทีว่าเหตุไฉนจึงตกลงสู่พื้นโลกโดยไม่ล่องลอยขึ้นไปในอากาศ ความเข้าใจนี้ทำให้เขาค้นพบกฎความโน้มถ่วงสากล และใช้กฎนี้มาอธิบายการเคลื่อนที่ของเทหวัตถุทั้งในโลกและนอกโลกได้ และกฎนี้ยังใช้มาจนทุกวันนี้ ความรู้ที่รู้โดยอัจฉลิกญาณจึงเป็นการหยั่งรู้ของจิตหรือการเห็นแจ้ง (insight) ของจิต การรู้อะไรหนึ่งสิ่งใดโดยทางประสาทสัมผัสเป็นการรู้ภายนอก แต่การรู้แบบอัจฉลิกญาณเป็นการหยั่งรู้เข้าไปภายในสิ่งนั้นทำให้เกิดการรู้อะไรหนึ่งทั้งหมด การอ้างความรู้แบบที่ปรากฏเด่นชัดอยู่ในศาสนาและศิลปะ อัจฉลิกญาณนี้จะเกิดกับคนบางคนและในบางเวลาเท่านั้น ไม่เกิดกับทุกคน อย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาจะถือว่าต้นกำเนิดของความรู้ที่สำคัญมี 2 ทาง คือ ประสบการณ์และเหตุผล ส่วนอัจฉลิกญาณนั้นพิสูจน์ไม่ได้และไม่มีเกณฑ์ตัดสินจึงไม่น่าเชื่อถือ แต่ปรัชญาสมัยใหม่ก็เกิดแนวความคิดขึ้นแนวความคิดหนึ่งคือ อัจฉลิกญาณนิยมนักปรัชญาที่มีความเชื่อทางอัจฉลิกญาณนิยม คือ จอร์จ วิลเฮลม ไฟร์คริช เฮเกล (George Wilhelm Friedrich Hegel) เป็นชาวเยอรมัน เฮเกลมีทัศนะว่าความจริงแท้คือจิต ทุกอย่างวิวัฒนาการมาจากจิต เฮเกลเป็นอัจฉลิกญาณนิยมเพราะเชื่อว่า เมื่อฝึกสมาธิถึงขั้นแล้วจะเห็นว่าความจริงมีเพียงหนึ่ง คือ จิต (สุจิตรา ธรรม์, 2532 : 52)

4.3 ทฤษฎีธรรมชาติของความรู้

1. จิตนิยม (Idealism) จิตนิยมเป็นความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุดของปรัชญาโดยเริ่มตั้งแต่เริ่มปรากฏมีมนุษย์ สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ความคิดเรื่องจิตนิยมนี้เริ่มเข้าสู่จิตของมนุษย์เมื่อมนุษย์มีความเชื่อว่า ชาติอันดำรงอยู่อย่างแท้จริงมีลักษณะเป็นวิญญาณ นักปรัชญากลุ่มจิตนิยมนี้เป็นแนวความคิดที่ได้มาจากจอร์จ เบริคเลย์ (George Berkeley) โดยตรง เบริคเลย์ได้พยายามปรับปรุงแนวความคิดของพวกเขาประจักษ์นิยมด้วยกันจนกลายเป็นพวกจิตนิยม

เชิงอัตวิสัย (Subjective Idealism) เบริกเลย์เห็นว่าสสารที่ลือคพูดถึงนั้นเป็นเพียงการรวมตัวของคุณสมบัติแท้และคุณสมบัติประกอบเข้าด้วยกัน แท้จริงแล้วมันเป็นเพียงสิ่งที่จิตเรารับรู้หรือเห็นว่ามันมีอยู่เท่านั้น สิ่งทั้งหมดนี้เป็นเพียงภาวะที่จิตรับรู้เอง มันมิได้มีอยู่อย่างแท้จริงอะไรเลยจากการที่เห็นว่าสิ่งภายนอกทั้งหมดนั้นมิได้มีอยู่อย่างแท้จริงจึงถูกเรียกว่าจิตนิยมเชิงอัตวิสัย เบริกเลย์ไม่ยอมรับว่าคุณสมบัติแท้จริงของวัตถุ เช่น การกินเนื้อที่กับคุณสมบัติประกอบของวัตถุ เช่น สี ของวัตถุเป็นคนละสถานะ เพราะทั้งสองอย่างต่างก็เป็นเพียงการรับรู้ของจิต และเบริกเลย์ยังกล่าวอีกว่าสิ่งที่ลือคเรียกว่าสสาร (วัตถุ) หรือสิ่งที่อยู่เหนือการรับรู้ของเรานั้นเป็นความเพ้อฝัน เพราะเราจะยอมรับความมีอยู่ของสิ่งที่อยู่เหนือการสัมผัสได้อย่างไร สิ่งที่ยืนอยู่กับการรับรู้ของเรานั้นมีสภาพเป็นจิตหรือสิ่งที่จิตสร้างขึ้นทั้งหมด (บุญย์ นิลเกษ, 2525 : 80-81) จิตนิยมเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญแก่ความคิดมากกว่าข้อเท็จจริง

จิตนิยมแบ่งออกเป็น 3 สาขา คือ (ศรีธัญย์ วงศ์คำจันทร์, มปป. : 164-166)

1. จิตนิยมเชิงอัตวิสัย (Subjective Idealism) จิตนิยมเชิงอัตวิสัยเชื่อว่า สิ่งที่เรารู้ทั้งปวงขึ้นอยู่กับผู้รู้หรือขึ้นอยู่กับจิตนั่นเอง นักปรัชญาจิตนิยมเชิงอัตวิสัยคือ จอร์จ เบริกเลย์

2. ปราบัญการณนิยม (Phenomenalism) ปราบัญการณนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่เป็นไปได้ นั่น คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับปราบัญการณเท่านั้น วัตถุเป็นสิ่งเดียวกันกับปราบัญการณ ความมีอยู่ของวัตถุ และคุณสมบัติของวัตถุจึงขึ้นกับผู้รับรู้ หรือการที่มันถูกรู้ สิ่งที่ปราบัญในสภาพที่ปราบัญการณของสิ่งนั้นนั่นเอง คือวัตถุนั้นหรือสิ่งนั้น ความรู้เกี่ยวกับวัตถุนั้นหรือสิ่งนั้นเป็นความรู้ตรงและขึ้นอยู่กับการคิดของจิต นักปรัชญาปราบัญการณนิยมคือ อิมมานูเอล คานท์

3. จิตนิยมเชิงปรวิสัย (Objective Idealism) จิตนิยมเชิงปรวิสัยเชื่อว่า วัตถุทุกชนิดเป็นจริงด้วยตัวของมันเองแต่ไม่เป็นอิสระจากจิตโดยสิ้นเชิง วัตถุมิได้เป็นอิสระจากจิตคือต้องมีจิตเป็นพื้นฐานในการรู้วัตถุ แต่ในขณะที่เดียวกันถ้าไม่มีจิตรับรู้วัตถุ วัตถุก็มีอยู่และอยู่อย่างที่มีมันเป็น (วัตถุเป็นจริงด้วยตัวของมันเอง) นักปรัชญาจิตนิยมเชิงปรวิสัยคือ จอร์จ วิลเฮลม ไฟร์คริช เฮเกล

2. **สัจนิยม (Realism)** สัจนิยมมีความเชื่อว่าผัสสะหรือประสบการณ์มีส่วนเข้าถึงความจริงได้เช่นกัน สิ่งที่เรารู้โดยตรงจากประสบการณ์นั้นไม่ขึ้นอยู่กับจิตของผู้รับรู้ กล่าวคือจิตของผู้รับรู้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของความจริงสิ่งที่ปราบัญต่อประสาทสัมผัสของเรา

อย่างไร ความจริงก็เป็นอย่างนั้นไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่ปรากฏกับสภาพที่เป็นจริงอาจจะมีบางอย่างที่ประสาทสัมผัสของเราจับไม่ได้เพราะประสาทสัมผัสของเรามีขอบเขตจำกัดในการรับรู้ บางครั้งมนุษย์ต้องสร้างเครื่องมือขึ้นมาช่วยขยายความสามารถของประสาทสัมผัสเพื่อให้รู้ความจริงได้มากขึ้น เช่น แว่นขยาย กล้องจุลทรรศน์ เป็นต้น สัจนิยมเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญแก่ความมีอยู่ของวัตถุว่าเป็นจริง สัจนิยมแบ่งออกเป็น 3 สาขา คือ (สุจิตรา ธรรัตน์, 2532 : 54-56)

1. สัจนิยมแบบผิวเผิน (Native Realism) สัจนิยมแบบผิวเผินยังเชื่อว่าความจริงเป็นเอกเทศในตัวมันเอง ไม่ขึ้นกับการรับรู้ของจิตหรือผู้รู้ ไม่ว่าจะไม่มีใครไปรับรู้มันหรือไม่ มันก็คงมีอยู่ตามปกติของมัน และมันก็ปรากฏต่อประสาทของเราตามที่มันเป็น ความรู้เกิดจากการที่จิตของเราถ่ายแบบหรือลอกแบบสิ่งภายนอกพร้อมทั้งคุณภาพทุกอย่างของมัน ความเป็นจริงของแต่ละสิ่งเป็นอย่างไรจิตของเราสามารถถ่ายแบบได้หมดไม่ว่าจะเป็นขนาด สี รูปร่าง เสียง อุณหภูมิ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณภาพ (quality) ที่มีอยู่จริงของวัตถุภายนอก มิใช่เป็นสิ่งที่จิตสร้างขึ้น

2. สัจนิยมแบบตัวแทน (Representative Realism) สัจนิยมแบบตัวแทนเชื่อว่าเราไม่สามารถเข้าถึงความจริงโดยตรง แต่เข้าถึงด้วยข้อมูลอันเป็นตัวแทนของความจริง นักปรัชญาสัจนิยมแบบตัวแทนนี้คือ ล็อก ล็อกได้กล่าวว่าการรับรู้ (Perception) โลกภายนอกโดยผ่านทางมโนคติ (idea) มโนคติคือตัวแทนของวัตถุซึ่งไม่ได้มีอยู่จริงในจิตมนุษย์ แต่เป็นภาพถ่ายของโลกภายนอก ล็อกยอมรับการมีอยู่ของโลกภายนอก แต่เรารับรู้โลกภายนอกโดยตรงไม่ได้ สิ่งที่เราได้คือ มโนคติที่มาของมโนคติมี 2 ทาง คือ ประสาทสัมผัส (sensation) คือการรับรู้ข้อมูลจากภายนอก เช่น นัยน์ตาเห็นดอกกุหลาบ (ข้อมูลภายนอก) มโนคติของดอกกุหลาบเกิดขึ้นในจิต สิ่งที่ได้รับจึงไม่ใช่ดอกกุหลาบแต่เป็นมโนคติของดอกกุหลาบ (มโนคติได้จากประสาทสัมผัสชัดเจนกว่ามโนคติได้จากการไตร่ตรอง) การไตร่ตรอง (reflection) เป็นการทำงานของจิต เช่น มโนคติที่เกิดจากการรับรู้ (เห็น) ดอกกุหลาบย่อมชัดเจนกว่าการนึกถึงดอกกุหลาบ การไตร่ตรองเป็นข้อมูลภายในซึ่งจะเกิดไม่ได้หากไม่ผ่านประสาทสัมผัสมาก่อนเช่น ถ้าไม่เคยเห็นดอกกุหลาบมาก่อนก็จะไม่สามารถนึกถึงดอกกุหลาบได้

3. สัจนิยมใหม่ (Neo-Realism) สัจนิยมใหม่เชื่อว่าทั้งประสบการณ์และเหตุผลต่างก็มีส่วนในการเข้าถึงความจริงเหมือนกัน ดังนั้นมาตรการตัดสินความจริงควรเกิดจากการประนีประนอมความรู้ทุกอย่างของมนุษย์ นักปรัชญาสัจนิยมใหม่ ได้แก่ จอร์จ เอดเวด มัวร์

(George Edward Moore) ได้กล่าวว่ามันย์เราสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้โดยตรงเรารับรู้อย่างไร ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ปรากฏ เช่น เรารับรู้ว่าดอกกุหลาบสีแดง ในความเป็นจริงดอกกุหลาบก็มีสีแดงแบบเดียวกับที่เรารับรู้

3. ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ปฏิบัตินิยมเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ความคิดเป็นเครื่องมือของการกระทำ ความคิดที่เอาไปใช้ไม่ได้ก็เป็นสิ่งไร้ความหมาย การรู้ การจำ และจินตนาการก็คือ การปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมของสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง ความคิดมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่มีในจิต หรือเป็นเพียงการถ่ายแบบความจริงเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาการไปตามพัฒนาการของชีวิต และเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องกันของอินทรีย์กับสิ่งแวดล้อม สถิติปัญหาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของชีวิต (ศรีณย์ วงศ์คำจันทร์, มปป. : 168) ปฏิบัตินิยมเห็นว่าในขณะที่เรายังไม่รู้โครงสร้างของมโนส (ความคิด) จึงควรยึดประสิทธิภาพในการปฏิบัติไปก่อน นักปรัชญาปฏิบัตินิยมที่สำคัญมี 3 ท่าน และทั้ง 3 ท่านเป็นชาวอเมริกัน ซึ่งได้แก่ (สุจิตรา ธรณีน, 2532 : 59-60)

1. ชาเลส แซนเดอร์ เพิร์ส (Charles Sanders Peirce) เป็นนักปรัชญาปฏิบัตินิยมที่เชื่อว่าประสิทธิภาพเป็นตัวกำหนดความจริง เพิร์สได้กำหนดควิธีรู้ก่อนแล้วจึงจะรู้ว่าอะไรจริง ซึ่งก็คือวิธีวิทยาศาสตร์นั่นเอง นอกจากนี้เพิร์สได้เสนอทฤษฎีความหมาย (theory of sign) และถือว่าทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีตรรกวิทยา (logic theory) ทฤษฎีนี้ถือว่าพฤติกรรมเป็นเพียงส่วนเสริมของความหมาย คุณสมบัติต่าง ๆ อันเป็นวัตถุวิสัยเป็นแก่นของความหมาย และเห็นว่าควรมีภาษาที่เป็นมาตรฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน

2. วิลเลียม เจมส์ (William James) เป็นนักปฏิบัตินิยมที่แท้จริงเจมส์ ถือว่ามนุษย์ควรยึดความคิดของตนเองในแง่ที่เห็นว่าจะมีประสิทธิภาพในทางปฏิบัติมากที่สุด เขาจึงเป็นนักปฏิบัตินิยมที่แท้จริงในแง่นี้

3. จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เป็นนักปฏิบัตินิยมแบบอุปกรณนิยม (Instrumentalism) เพราะสอนว่ามโนส(ความคิด) ของมนุษย์ฉลาดขึ้นโดยการปฏิบัติ จึงสรุปเป็นวิธีสอนว่าเรียนโดยการปฏิบัติ (learning by doing) ดิวอี้ถือว่าความจริงอยู่ที่ประสิทธิภาพของการใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ ดังนั้นต้องฝึก

นักปรัชญาปฏิบัตินิยมทั้งสามท่านอาจมีทัศนะแตกต่างกันบ้าง แต่หลักการใหญ่ ๆ นั้นไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ปฏิบัตินิยมมีทัศนะว่าโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกเป็นสิ่งที่

อยู่จริง ความรู้ได้มาจากประสบการณ์ ไม่ใช่สิ่งที่ไหลเข้ามาในทางจิตหรือเป็นสิ่งที่ธรรมชาติให้ แก่จิต แต่จิตของเราเป็นตัวดำเนินการในการรับรู้ การเข้าใจ การคิด และการเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น

บทสรุป

ญาณวิทยาเป็นเรื่องที่ศึกษาถึงลักษณะเด่นของความเป็นมนุษย์ที่เหนือกว่าสัตว์โลก ประเภทอื่นก็คือ รู้จักคิด ทำให้มนุษย์มีความรู้ มีสติปัญญาที่ล้ำเลิศ จนสามารถพัฒนาตัวเองให้ ก้าวรุดหน้าไปไกลกว่าสัตว์มากมายในทุก ๆ ด้านนี่คือภารกิจของญาณวิทยานั้นเอง ญาณวิทยาจึง เป็นปรัชญาบริสุทธิ์อีกสาขาหนึ่งที่ สำคัญอย่างยิ่งเพราะการที่คนเราจะรู้เข้าใจความจริง (อภิปรัชญา) ได้นั้นก็ต้องอาศัยญาณวิทยาสืบค้นหาความจริงทำการศึกษาวิเคราะห์ เรื่องราวของ ความรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่น บ่อเกิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ เป็นต้น (สุเมธ เมธา- วิทยกุล, 2534 : 66)
